

ПОЧАТКОВА ОСВІТА. ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

УДК 37.013

Наталія БЕССАРАБ,
аспірантка Інституту проблем виховання
НАПН України

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті актуалізовано проблему розвитку виховання толерантності та міжкультурної комунікації. Висвітлено й теоретично обґрунтовано необхідність виховання толерантної поведінки й міжкультурної комунікації в молодшому шкільному віці на уроках іноземної мови. Окреслено специфіку спілкування та взаємодії з дітьми.

Ключові слова: інтеграція, комунікативні вміння, культура толерантності, міжкультурне спілкування, ініціативна комунікативна компетенція, полікультурний простір, взаєморозуміння.

В статті актуалізована проблема розвитку виховання толерантності та міжкультурної комунікації. Освітлено й теоретично обґрунтовано необхідність виховання толерантної поведінки й міжкультурної комунікації в молодшому шкільному віці на уроках іноземної мови. Окреслено специфіку спілкування та взаємодії з дітьми.

Ключевые слова: интеграция, коммуникативные умения, культура толерантности, межкультурное общение, иноязычная коммуникативная компетенция, поликультурное пространство, взаимопонимание.

In the article, the problem of development of tolerance education and intercultural communication is actualized. In addition, the necessity of educating tolerant behavior and intercultural communication in primary school age in foreign language lessons is highlighted and theoretically substantiated. The specificity of communication and interaction with other children is outlined.

Key words: integration, communicative skills, culture of tolerance, intercultural communication, foreign language communicative competence, multicultural space, mutual understanding.

Постановка проблеми. Суспільство сьогодні переживає унікальний час творення української освіти в контексті сучасного розвитку України. Стратегічним питанням є становлення нової української школи. Якщо раніше освіта розглядалася насамперед як процес оволодіння знаннями, вміннями, навичками,

то тепер пріоритетним стає формування в учнів ключових компетентностей шляхом реалізації особистісно орієнтованого навчання й виховання.

У сучасних умовах розвитку глобальної інформаційної, науково-технічної та освітньої взаємодії, інтеграції України у світовий та європейський простір сфера перетину культур різних народів зростає у зв'язку з появою спільного полікультурного освітнього простору. Вивчення іноземної мови надає педагогові величезну палітру засобів, завдяки яким він має можливість не лише розвивати освічену людину, а й виховувати особистість, якій притаманні загальнолюдські цінності, нове мислення, реалістичний погляд на сучасний світ.

Іноземна мова стає доступнішою для значного кола людей, а це посилює мотивацію до її вивчення, допомагає вільному спілкуванню із представниками інших країн. Таким чином, постає необхідність організації навчально-виховного процесу, спрямованого на використання учнями англійської мови в реальних життєвих ситуаціях, культурного надбання країни, що вивчається.

Однак нетерпимість, неповага до іншої культури та віросповідання, дискримінація й міжособистісні протистояння все більше пронизують сфери суспільного життя. Значні суперечності особливо позначаються на учнях молодшого шкільного віку, у свідомості й поведінці яких позитивні установки й мотиви, моральні ціннісні орієнтації лише формуються. За таких умов виховання в учнів толерантності, міжкультурної комунікації стає все більш актуальним, оскільки утвердження принципів і норм поведінки – необхідна умова взаємодії, злагоди та взаєморозуміння між людьми.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблемі розвитку виховання толерантності та міжкультурної комунікації присвячено значну кількість наукових досліджень із філософії, культурології, історії, соціології, психології, педагогіки. Так, до виховання взаємної поваги, співробітництва й толерантності закликали гуманісти Ф. Вольтер, А. Дістервег, Дж. Локк, А. Маслоу, П. Рікер, К. Роджерс, В. Сухомлинський та ін.

Проблемою толерантності займалися науковці О. Асмолов, Р. Бернс, В. Біблер, Б. Гершунський, В. Золотухін, А. Погодіна, Б. Рієрдон, Г. Солдатова, М. Уолцер.

Місце та роль толерантності в суспільному житті розкривали у своїх працях Р. Валітова, О. Газман, Б. Гершунський, О. Грива, В. Лекторський, М. Мчедлов, В. Тішков, В. Шалін. Аспектам виховання толерантності присвятили свої наукові дослідження вчені О. Асмолов, Л. Байбородова, Т. Білоус, О. Бурлак, Р. Валітова, О. Волошина, О. Грива, О. Клепцова, Е. Койкова, Ф. Малхозова, О. Магієнко, А. Погодіна, М. Рожков, Г. Солдатова, Ю. Тодорцева, К. Фопель, Л. Шайгерова, О. Шарова, Г. Шеламова, А. Ширванян та ін.

Вирішення деяких аспектів означеної проблеми знаходимо в роботах О. Брянцевої, С. Герасимова, Л. Ільченко, Е. Койкової, О. Крушельницької, О. Магієнко, де дослідники звертають увагу на необхідність спрямованості особистісного розвитку вихованців у дусі терпимості та поваги до інших культур.

Дослідженню особливостей розвитку міжкультурної компетенції на уроках англійської мови присвячено праці сучасних науковців: О. Бирюк, І. Закір'янової, Д. Іщенко, С. Шукліної, Р. Міловідової, Л. Мітіна, С. Зенкевича, Й. Пасова та ін. Саме комунікативному компоненту, який передбачає розуміння і використання соціальних правил поведінки та дотримання правил етикету спілкування, присвячена значна кількість досліджень у лінгвістиці (Ю. Кузьменкова, В. Ощепкова, С. Тер-Мінасова) та методики навчання іноземних мов (Н. Бориско, О. Красковська, Н. Складенко, О. Тарнопольський). Зокрема, відомий учений Й. Пасов, який розглядає питання теорії та методики комунікативного спілкування, зауважує, що суть комунікативного виховання учнів полягає у підготовці їх до вивчення іноземної мови й іншомовного спілкування.

Мета статті – висвітлити питання виховання толерантності, міжкультурної комунікації, формування таких якостей особистості молодших школярів, що сприяють їх безконфліктному спілкуванню та подальшій адаптації в соціумі.

Виклад основного матеріалу. Саме в молодшому шкільному віці закладаються перші установки ціннісних орієнтацій, формується зміст і структура мотиваційної сфери, самосвідомості, ставлення до оточення та взаємин, що впливають на все подальше життя людини. Виховання толерантності в дітей молодшого шкільного віку пояснюється початком їх соціалізації в мікросоціумі з представниками, які відрізняються іншим мисленням, а також іншими уявленнями й переконаннями (Л. Виготський, Л. Занков). Ми розглядаємо її у контексті ціннісного ставлення до людей, незалежно від раси, національності, соціального стану, політичної орієнтації, культурної приналежності.

У період становлення особистості учня, виховання основних рис його характеру, розвитку інтелекту, формування світогляду відбувається успішне засвоєння інформації, пов'язаної з особливостями регіональної культури. На нашу думку, толерантність – це повага, прийняття та визнання рівноправності людської особистості, культури, норм духовних цінностей, віросповідання та різноманіття їх виявлення; відмова від домінування та насильства. Толерантність передбачає готовність прийняти інших людей такими, які вони є, та взаємодіяти з ними на основі згоди. Виховання толерантності

й міжкультурної комунікації в дітей – це шлях до гуманізації суспільства, партнерства, співпраці.

Із перших днів перебування дитини в навчальному закладі вчителі повинні виховувати в них толерантність, тобто:

- навчити розуміти й визнавати думки інших учнів;
- знаходити шляхи взаємодопомоги і взаємодії;
- використовувати мирні засоби для розв'язання проблем;
- формувати навички щодо самостійного пізнання світу;
- виховувати в ході спілкування моральні якості дитини (доброту, співчуття, дружелюбність, чуйність, милосердя) [4, с. 43].

Проблема виховання толерантності та міжкультурної комунікації в учнів молодшого віку особливо актуальна, адже саме в початковій школі закладаються основи спілкування в колективі у ході виконання спільних завдань, обговорення і прийняття рішень тощо.

Вивчення іноземної мови має неабиякий виховний, освітній та розвиваючий потенціал, що збагачає особистість, дає їй можливість увійти в цікавий та незбагненний світ нових знань, захоплень, певного досвіду. Чималий комплекс методів, прийомів і форм, що забезпечує обґрунтування педагогічних умов, використовується в процесі навчання іноземної мови молодших учнів, сприяє розвитку і поглибленню знань щодо толерантності як соціального явища, значущості толерантної поведінки в процесі спілкування; стимулює розуміння учнів щодо критичного осмислення і самокорекції власної поведінки на основі ціннісного ставлення до представників інших культурних традицій.

Учителі іноземних мов сьогодні є тією ланкою, яка покликана будувати мости взаєморозуміння, оскільки основною метою навчання є формування в учнів комунікативної компетенції, що передбачає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використання англійської мови як інструменту в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу.

Вважається, що у вихованні толерантності учнів молодшого шкільного віку має бути постійне моделювання міжкультурного діалогу, спрямованого на зближення і взаємне збагачення комунікантів. Діалог культур передбачає визнання рівноправності, права на існування іншої системи світогляду, її рівноправність із власною думкою. Він спрямований на розширення духовного та культурного світогляду, засвоєння загальнолюдських цінностей, розвитку образного мислення, набуття емоційного досвіду. Як у будь-якому діалозі, важливим фактором є психологічна установка на взаєморозуміння та готовність іти на поступки [8, с. 100].

Активізація свідомої, творчої, пошукової діяльності учнів початкової школи, що базується на використанні лінгвокраїнознавчих знань, підвищує практичний, загальноосвітній, виховний та розвиваючий потенціал навчання іноземних мов. Важливо враховувати і дидактичні фактори, зокрема потенційні можливості соціокультурного мовленнєвого матеріалу для здійснення виховання дитини його засобами: вчити її бути ввічливою, чемною, толерантною, стриманою в оцінках, дати можливість користуватися необхідним мінімумом мовленнєвих формул етикету для висловлювання деяких соціолінгвістичних нюансів мовлення в ситуаціях, що моделюються на уроках, навчити адекватно реалізовувати мовленнєві наміри, наприклад:

Привітання: *Good morning! Good afternoon! Good evening! Hello! How do you do? How are you? Hi! How are you doing? Hi! What's up? How it goes? What is the news? Very well, thank you. I am all right, thank you. I am fine, thanks. I'm doing great, what about you? I am just great, and you? So-so. Never better.*

Прощання: *Good-bye! See you tomorrow! Bye-bye! See you soon! Bye! Have a nice day!*

Знайомство: *My name is... What's your name? What's his nickname?. Let me introduce myself. My name is George. Have met you...? I don't think you two know each other, do you? Nice to meet you. I'm so glad to meet you. You can call me... How do you spell your name? What country are you from? What country do you come from? Where are you from? Where you were born? He is from France. He comes from France. What is your nationality? Where were you brought up? Where were you raised? What is your native language? My native language is Ukrainian.*

Вдячність: *Thank you. Thank you very much. Thanks. You are welcome.*

Not at all. Don't mention it. Very much obliged (to you). Thank you very much indeed. I am (very) grateful (to you). How good / kind it was of you. Thank you for nothing. No thanks needed. Don't mention it. That's nothing.

Вибачення: *Sorry. Are you OK? I'm sorry. I'm really sorry. That's all right.*

Never mind. Excuse me, if you please. Sorry to trouble you. (I am) sorry. (I am) so sorry. (I am) awfully sorry. Apologize for me, please. Don't worry about it. It doesn't matter.

Схвалення: *Well done. Good. Great. Wonderful. Fine. Nice. Lovely.*

Згода: *There are many reasons for... I am of the same opinion. I am opinion of the same as the author. I agree with you 100 percent. That's so true. That's for sure. Absolutely! Exactly I suppose so. I guess so.*

Часткова згода: *It is only partly true that... That is not necessarily so. It is not as simple as it seems. That's not always true. That's not always the case.*

Незгода: *There is more than that to it. The problem is that... I cannot agree with this idea. I don't think so. No, I'm not so sure about that.*

Висловлення власної думки: *In my opinion... The way I see it... I think / believe / suppose... Personally, I think... I am sure / certain / convinced that...*

У педагогіці толерантності немає місця авторитарності, примусу, нав'язуванню учням власної думки та маніпулюванню ними. Зважаючи на це, вчитель повинен не лише допомагати учневі усвідомлено навчатися самому, а й бути для нього помічником і посередником у навчальному процесі. Саме це і передбачає процес виховання міжкультурної комунікації, толерантності, взаємодії, а діяльність та поведінка вчителя формує атмосферу, в якій особистість не лише ефективно розвиватиметься, а й одночасно вивчатиме іноземну мову. Саме така взаємодія учня та вчителя сприятиме успіху [5, с. 4].

Доступний ілюстративний матеріал для учнів молодшого шкільного віку дає можливість формувати уявлення про інший світ та іншу культуру, мотивуючи своїм змістом потребу пізнавати їх засобами іноземної мови. Зважаючи на це, актуальність виховання толерантності молодших учнів у цілісному педагогічному процесі обумовлена наявністю суперечностей між:

- наявним у полікультурному просторі освітнім потенціалом і його недостатнім використанням у діяльності освітніх закладів у контексті виховання толерантності учнів;

- недостатньою спрямованістю системи освіти на виховання толерантності молодших школярів і наявністю вимог суспільства у здійсненні взаємодії між людьми;

- об'єктивною необхідністю виховання толерантності учнів молодшого шкільного віку й недостатньою розробленістю педагогічної системи для вирішення цієї проблеми;

- наявністю достатньої кількості наукової літератури із формування толерантності підлітків та відсутністю цілісної концепції технології виховання толерантності учнів молодшого віку в умовах полікультурного простору;

- наявністю потреби у вихованні толерантності (програмові вимоги початкової освіти) та відсутністю організованої методичної системи виховання толерантності молодших учнів [6, с. 26].

Висновки. Представлений нами матеріал дає усвідомлення, що провідною метою у процесі формування іншомовної комунікативної компетенції учнів початкового ступеня навчання є виховання толерантності, моральних якостей, гуманного ставлення до представників інших народів, духовних цінностей інших культур, можливістю налагоджувати міжкультурні зв'язки. Однак проблема виховання толерантності в учнів початкової школи, здатності дитини вступати в діалог із представниками інших культур, сприймати співрозмовника й досягати взаєморозуміння, уникати відчуження й конфлікту, тобто міжкультурної комунікації засобами іноземної мови, недостатньо вивчена, оскільки такий її аспект спеціально не досліджувався. Окремі спроби в цьому напрямі зводилися переважно до проголошення локальних освітніх концепцій або організаційно-управлінських заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акунева А. Б. Словник толерантності / А. Б. Акунева, Н. В. Бакуліна // Початкова школа. – 2005. – № 11 – С. 47–49.
2. Безкоровайна О. В. 3 педагогікою толерантності в третє тисячоліття / О. В. Безкоровайна // Педагогіка толерантності. – 2003. – № 3 (25) – С. 4–11.
3. Бех І. Виховання у дітей вміння жити в мирі та злагоді / І. Бех // Освіта України. – 1999. – № 33–34 (11 серпня). – С. 5.
4. Вишневецька Л. Деякі аспекти методології толерантності / Л. Вишневецька // Рідна школа. – 2003. – № 4. – С. 43–45.
5. Волошина О. Проблема формування толерантності в сучасних педагогічних дослідженнях / О. Волошина // Рідна школа. – 2007. – № 3. – С. 4–6.
6. Гасанов М. М. Про культуру міжнаціонального спілкування / М. М. Гасанов // Соціально-політичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 23–30.
7. Грива О. А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища : монографія / О. А. Грива. – К. : ПАРАПАН, 2005. – 228 с.
8. Першукова О. Сприяючи міжкультурному вихованню / О. Першукова // Іноземні мови. – 2011. – № 1. – С. 96–105.
9. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі : навчальний посібник / С. В. Роман. – К. : Ленвіт, 2005. – 206 с.

Дата надходження до редакції: 18.12.2017 р.